

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПИ - ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

У статті наголошується на тому, що освіта є визначальним чинником у процесі інтеграції України до європейської спільноти, аналізується відповідна освітня політика.

Географічне та історично Україна належить до Європи, але роки перебування держави у складі Російської, а потім і Радянської імперії вплинули не тільки на економічний, а й на соціально-культурний рівень населення. Саме тому сьогодні, говорячи про інтеграцію України до ЄС, ми переважно торкаємося економічних, політичних та юридичних питань, забуваючи про соціальні та культурні можливості наближення до Європи. Ось чому автор розглядатиме питання наближення (поки що не інтеграції) України до Європи крізь призму освіти, через порівняльний аналіз того, що відбувається у сфері освіти провідних країн Євросоюзу - Німеччини та Франції.

Європа, як і світ, на порозі XXI століття переживає інтенсивний розвиток інтеграційних про-

цесів постіндустріального суспільства, яке потребує відповідної освіти, оскільки вона зачіпає як технічні й економічні, так і політичні, соціальні та культурні процеси.

Європейський Союз, який сьогодні об'єднує 15 держав і передбачає в 2004 році прийняти до своїх лав ще 4 (серед яких є і наші сусіди Польща та Чехія), тримається на європейських традиціях, законах та, поряд з обігом спільної грошової одиниці, має три спільні мови - англійську, французьку, німецьку. Документи та декларації, що сьогодні підписують між собою держави європейської родини, укладають цими мовами, хоча слід відзначити, що перевагу віддають англійській та французькій. Характерною рисою пересічного європейця з вищою освітою є вільне володіння

кількома іноземними мовами. По-європейськи освіченою людиною є фахівець, який володіє не менш ніж п'ятьма європейськими мовами.

Процеси зближення держав Європи через освіту

У Європі, як і в цілому світі, економічні та політичні процеси й зумовлені ними зміни в системах освіти виявилися суперечливими за впливом і наслідками стосовно оцінювання, порівняння й визнання закордонних освітніх кваліфікацій. З одного боку, невпинно збільшувалася кількість осіб, що зверталися із запитом про визнання закордонних періодів студій та освітніх документів, з іншого - посилювалися перешкоди до здійснення навчання як через брак адекватної інформації про надто швидкозмінні системи освіти, так і внаслідок появи принципово нових типів закладів і присвоюваних ними освітніх кваліфікацій.

Ставлення до мобільності як до особливо важливого засобу сприяння світовому соціальному, культурному й економічному поступу та визнання навчання й отримання освітніх кваліфікацій як міжнародної проблеми, що потребує спільної уваги, формується в період становлення таких міжнародних організацій як ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи, після закінчення Другої світової війни.

ЮНЕСКО була створена в 1946 р. саме для ефективного використання царини освіти з метою зближення більшості країн і сприяння їхньому прогресу й мирному розвитку. На жаль, «холодна війна» двох наддержав з їхнім суперництвом за вплив на потенційних сателітів ускладнила (фактично — зірвала) спроби ЮНЕСКО здійснити реальні кроки до зближення систем освіти різних країн. Отож не дивно, що не ЮНЕСКО, а інші об'єднання вдалися до пошуку методів дослідження систем освіти, їх порівняння і взаємовизнання посвідчень, дипломів, наукових та академічних звань тощо.

Поява Ради Європи як об'єднання на позитивній основі культурної й освітньої спорідненості кількох західноєвропейських країн стала зручним шляхом до посилення й поглиблення їхньої взаємодії в багатьох галузях. Серед найперших документів Ради Європи була Конвенція № 15 (1953 р.), де в першому параграфі декларувалося, що прилучення до неї означає згоду країни на прийом у ВНЗ іноземців із дипломами (атестатами зрілості) своїх країн, якщо «там» вони дають право на вступ у заклади еквівалентного рівня (зрозуміло, за наявності місць у ВНЗ, який перебуває під юрисдикцією приймаючої

держави). Хоча Конвенція № 15 не передбачала механізму впровадження її положень у життя й була лише ідеалістичною декларацією про наміри, а не чітким європейським законом, вона мала безсумнівний позитивний вплив на країни - учасниці Ради Європи й привела після її ратифікації до помітного розширення обміну молоддю.

Наступними двома досить важливими кроками стали Конвенція № 21 (1956 р.) про визнання еквівалентності періодів навчання в університетах на мовних відділеннях чи факультетах і Конвенція № 32 (1959 р.) про взаємовизнання університетських кваліфікацій. Це істотно полегшило комплектування штату самої Ради Європи, як і решти міжнародних органів. А от застосування її в національних системах освіти ускладнювалося як надто загальним змістом, так і відсутністю механізму впровадження її в життя. Не дивно, що в 1964 р. Конвенція № 49 (точніше, додатковий Протокол до № 15-1953) уточнила формулювання Конвенції № 15, а в 1970-х роках Раді Європи довелося приймати додаткові декларації, що наблизили ідеалістичні побажання чотирьох євроконвенцій до реалій життя. У них довелося визнати право кожної країни на запровадження додаткового екзамену для вступників-іноземців (і не тільки з мови); уточнено, що за кордоном жоден атестат зрілості не може надавати абітурієнту більше прав, ніж у «рідній» країні.

Приклад: якщо у Швейцарії атестат - лише перепустканавступні іспитина більшість факультетів університету, а у Франції аналогічний документ про закінчення ліцею (бакалаврат) дає право на автоматичне зарахування до будь-якого університету, то абітурієнт зі швейцарським атестатом не може розраховувати на вільний вступ до університетів Франції. У протилежному разі рішення залежить від швейцарців (враховуючи варіанти підпорядкування їхніх навчальних закладів - уряду кантону чи ж керівництву самого закладу).

Значно більший ефект у Західній Європі мали двосторонні домовленості між окремими країнами про взаємовизнання дипломів їхніх ВНЗ (типовий приклад - франко-німецький договір про дипломи університетів). Створення керівних структур Європейської Співдружності (Європейського Союзу) хоч і посилює процес взаємовизнання дипломів, але не привело до помітного паралелізму в інтеграції економічних та освітніх структур. Якщо в першій сфері Європейський Союз є не просто «спільним ринком», а своєрід-

ною «економічною федерацією», то у сфері освіти до справжньої інтеграції й повного взаємовизнання рівнів, тривалості освіти й документів про її завершення ще дуже далеко. Тому вершинами взаємовизнання дипломів і документів про освіту в Західній Європі лишаються двосторонні домовленості й відома Скандинавська угода (1962 р.) про академічне визнання й сприяння мобільності викладачів і студентів.

Порівняння навчання і взаємовизнання дипломів у процесі зближення стандартів освіти європейських країн

Із процесом мобільності й обмінів дуже тісно пов'язана більше політична, аніж освітня проблема взаємовизнання періодів навчання та дипломів. Країни Заходу нагромадили багаторічний досвід вивчення й порівняння власних систем освіти, підписали немало угод про взаємовизнання дипломів університетів, виробили правила допуску до освіти абітурієнтів-іноземців.

Тут доцільно підкреслити, що загалом *провадилися* довготривалі спроби *точного* порівняння рівня і змісту освіти. Наслідком цього стали конвенції, у яких підкреслюється, що країни-учасниці визнають еквівалентними не зміст освіти й число уроків, а лише загальну її тривалість у формі років навчання в школі (визнана тривалість повної середньої освіти в Європі - *два надцять* років). Якщо десь освіта триває менше часу, то для вступу у ВНЗ країни з тривалішою середньою освітою необхідно ліквідувати різницю чи в спецшколах, чи навчанням у закладах рідної країни.

Усе чіткіше проявляється тенденція переходу від підписання двосторонніх й досить «вузьких» домовленостей про взаємовизнання дипломів до спроб створення відповідних угод зі значно ширшою зоною географічного охоплення. Так, створено комісію для підписання домовленості країн ЄС з країнами Північної Америки, а ЮНЕСКО, Європейський Союз й освітні підрозділи Ради Європи об'єднали зусилля для складання нової Конвенції про визнання періодів навчання й документів про вищу освіту для всіх країн європейського континенту.

Україна має сприятливі можливості взяти участь у європейських програмах визнання періодів навчання й документів про закінчення проміжних і повних стадій вищої освіти, використати їх для прискорення інтеграції в європейську спільноту.

Продуктивнішим і ближчим до практики виявився **регіональний** підхід, притаманний вужчим

політичним (як соціалістичний блок із його Празькою конвенцією, Рада Європи тощо) чи економічним (як Європейський Союз) об'єднанням більшого чи меншого числа країн. Особливо багатим і важливим є доробок економічних об'єднань, які не задовольняються лише академічним, а звертають увагу й на фахове визнання. Наприклад, Європейський Союз уже в угоді про утворення (Рим, 1957 р.) мав статті про необхідність визнання дипломів із ліберальних професій із метою сприяння мобільності робочої сили. Хоча процес появи робочих директив виявився досить повільним, але на початок 1990-х країни ЄС здійснював профвизнання не лише дипломів про вищу освіту, а й посвідчень для всіх нижчих рівнів фахової підготовки. Слід відзначити, що саме в директивах ЄС уперше рекомендується до застосування в процедурах оцінювання й визнання найтолерантніший термін «прийнятність».

На середину 1980-х років ситуацію з академічними визнаннями і мобільністю було визнано незадовільною, тому керівництво ЄС започаткувало кілька довгострокових програм сприяння обмінам (найвідоміша з них названа ERASMUS - European Community Action Scheme for the Mobility of University Students), повне виконання яких невдовзі приведе до того, що аж 10 % усіх західноєвропейських студентів частину повних програм навчання здійснюватимуть в університетах країн-партнерів.

Практика здійснення таких амбіційних і дорогих програм, як ERASMUS, засвідчила виключну ефективність і гнучкість міждержавного, особливо міжзакладового підходів, а також необхідність підвищення уваги до поліпшення оцінювання й визнання періодів навчання й дипломів. Європейський Союз концентрує зусилля на створенні міцно пов'язаної аж до рівня департаментів і кафедр мережі ВНЗ. Нові засоби інформаційного обміну істотно спростили цей процес, тому вже на початку 1990-х років велика кількість програм та навчальних планів дає вагомий і негайний вигравш у швидкості, «прозорості, послідовності й надійності» процедур визнання періодів навчання в закладах-партнерах. Досвід у такій взаємодії та докази її переваг настільки вагомі, що європейські університети активно й позитивно реагують на переважну більшість пропозицій про співпрацю та обміни, зовсім не варто забувати керівникам і працівникам українських закладів вищої освіти. Мабуть, нам не треба чекати, доки ERASMUS залучить до своєї сфери всі країни Центральної Європи й потім зверне увагу на «країни Сходу», а слід самим виявити конструктивну активність.

Значення освіти для європейського виміру України

Європа має багатий історичний досвід розвитку й становлення демократичного суспільства. У більшості європейських держав розроблено спеціальні навчальні курси та створено різноманітні навчальні підручники й посібники, діють науково-методичні центри, налагоджено відповідну підготовку вчителів для полегшення та сприяння здійсненню регіональної європейської інтеграції.

Для практичної реалізації стратегічного курсу України на європейську інтеграцію необхідно поширювати в суспільстві просвітницьку діяльність, створити відповідні освітні проекти й програми, розробити й запровадити в середніх загальноосвітніх закладах навчальні курси, які підготують молоде покоління до повноцінного громадянського життя.

Зміст освіти, відповідної формуванню європейського виміру, має становити певну систему інтегрованого знання, у процесі оволодіння яким створюються умови для формування та розвитку в особистості ціннісних орієнтацій і вмій, необхідних для життєдіяльності в сучасному європейському співтоваристві.

Однією з ключових проблем для України нині є європейський вибір розвитку університетської освіти. Це передбачає поступове вирівнювання можливостей отримати вищу освіту незалежно від місця проживання, етнопатристичного походження, конфесійної належності, майнового стану батьків тощо.

Іншою характеристикою європейської освіти є її демократизм - можливість вибору закладу навчання, навчальних предметів, їх послідовності, викладача й термінів навчання, впровадження таких форм здобуття знань як діалог. Це і самоорганізація навчання, відповідний характер спілкування викладача та студента, співробітників та адміністрації. Це впровадження особливого циклу гуманітарних дисциплін, який називають демократичною або громадською освітою.

До характеристик сучасної європейської університетської освіти належать і забезпечення підготовки фахівців у галузях фундаментального знання, гуманітарна спрямованість освіти, багатомовність.

Якщо в ЄСРП вища освіта була повністю державною, то в демократичних країнах Заходу вона стала платною послугою й бажаним товаром. Упродовж усієї другої половини ХХ СТ. там збільшувалася кількість осіб, які платили за своє навчання. В Україні у 1995 р. контингент

платного сектору наздогнав і навіть перевищив бюджетний.

Вирішуючи, куди їхати вчитися за власний рахунок, мало хто у світі (принаймні, йдеться про сім'ї з розвинених країн) вибирає Мексику чи Австралію, де вища освіта відносно дешева. Привабливими для середнього класу видаються Англія, Франція, Італія чи Канада. Чудовим міжнародним маркетингом власної вищої освіти заявила про себе Англія, швидко потроївши кількість студентів-іноземців і прибутки від надання освітніх послуг. Унікальний випадок - Швейцарія. Вона не спроможна прийняти всіх бажаючих і змушена запроваджувати обмеження для іноземців, хоча вартість навчання й перебування в цій країні чи не найвищі у світі. Для українців найпрестижнішими для навчання є ті країни, які надають державні гранти, що робить його безкоштовним, - це США, Франція, Німеччина, Канада та ін.

Чи може бути українська вища освіта перспективним товаром на світовому освітньому ринку? Із погляду громадян розвинених країн - ні, але іншої думки дотримуються керівники систем освіти країн «третього світу». Близько половини контингенту студентів-іноземців у ЄСРП з цих країн навчалися у вузах України. Чимало країн Африки та Південно-Східної Азії присилають молодь у нашу країну на навчання з тих профілів, якість підготовки яких визнається світовим співтовариством - природничих наук (фізика, хімія, географія та ін.), інженерних наук, математик, мов, медичних дисциплін, фармацевтики, психології, сільськогосподарських наук, гірничої справи. Рада Європи та інші міжнародні організації вказують, що визнання можливе й для інших дисциплін, з урахуванням відмінностей, які існували між країнами Заходу та Сходу Європи до 1990 р. (право, політичні науки, економіка, історія, соціологія, філософія). Зміст цих дисциплін повинен модифікуватися в межах процесу кооперації й перебудови вищої освіти.

Європейська освіта - це ступенева підготовка фахівців за інтегрованими напрямками, відповідність законодавства про освіту гуманістичним тенденціям розвитку людства, потужна університетська наука, мобільність педагогів і вчених, їхня надзвичайно висока, контрольована громадськістю і власним авторитетом відповідальність перед суспільством. Закон України про вищу освіту передбачає триступеневу модель вищої освіти (яка використовується в більшості розвинених країн), що відповідає запитам ринку праці. Не доводиться сумніватися, що створення в Україні справжньої багатоступеневої освіти дасть змогу, не розширюючи фінансування, значно збільшити

контингент студентів, підвищити якість наших дипломів та рівень відповідності її спектру запитам національного і міжнародного ринку праці, полегшить нашу інтеграцію в європейський і світовий освітній простір.

Прикладом того, що такі процеси потроху розпочинаються, є українсько-польське співробітництво в галузі освіти. У зв'язку з членством нових країн в Європейському Союзі по-новому виглядають їхні стосунки з країнами-сусідами, які не є

членами Європейського Союзу. Польсько-український кордон після вступу Польщі до ЄС стане східним кордоном Європейського Союзу. У зв'язку з цим в Європі набуває популярності прикордонне співробітництво сусідніх держав. Прикладом реалізації такої співпраці може бути створення Європейського колегіуму українських та польських університетів, одним із співзасновників якого виступив Національний університет «Києво-Могилянська академія».

S. Kovalchuk

THE UKRAINE INTEGRATION TO EUROPE - EDUCATION ASPECT

The article shows that education is important factor of Ukraine integration to the European community; proper policy is being analysed.